

“İLÂHIYAT” NEDİR?

Necdet Subaşı

(necdet@mu.edu.tr)

Bu çalışmada “ilâhiyat”ın bir bilim olarak tarihsel serüveni ele alınmakta daha sonra da bu sürecin ürettiği bilgi birikiminin modern Türkiye ilâhiyatlarında ne düzeyde kullanıldığı, hangi formlarda geliştirildiği ve pratik dışavurumların hangi stratejilerle kayıtları ele alınmaktadır. Çalışma modern ilâhiyatçılığın genellikle teolojik bir araştırma zenginliğinden uzak olduğunun altını çizmekte ve okuyucuları bunun nedenlerini tartışmaya çağırılmaktadır.

Anahtar kelimeler: ilâhiyat-teoloji, ilâhiyat fakülteleri, ortodoksi, modernlik

Bir disiplin olarak “ilâhiyat”ın ne ifade ettiğine ilişkin sorun, Türkiye’deki din tartışmacılarının üzerinde yeterince durduğu bir konu değildir. Böyle olunca da ilâhiyata ilişkin metodolojik problemlerin derinlikli bir düzeyde ele alındığından söz edilemediği gibi, bütün bunların yeterli bir ilgi uyardığı da söylenemez. Aksine Türkiye özelinde ele alındığı her seferinde ilâhiyat, ya modern Cumhuriyet’iñ laiklik temasını tamamlayan işlevsel bir aygıt olarak tanımlanmakta, ya da benzersiz bir ters-yüz edilişle, sekülerleştirme programına kaynaklık eden bir alan açma girişimi olarak değerlendirilmektedir. Böylece ilâhiyat, modern cumhuriyetin ilâhi/kozmetik açılımı olarak kodlanmakta ve pratikte de onda dindışı alanlara gönderme yapılmasına olanak veren tipik bir özelliğın altı çizilmektedir. Sonuçta da ilâhiyat uğraşına pek çok açıdan kuşkuyla bakılmaktadır. Bütün bunlara ilâhiyat fakültelerinin, teolojiden çok popüler siyasetin etrafında şekillenen sunumu da eklendiğinde kavram daha da muğlak bir hal almaktadır. Nihayet ilâhiyat alanının özgüllüğü, özerkliği gibi hususlar, somut akademik birimler ekseninde ele alındığında, ortaya tanımlanması oldukça güç bir kavram çıkmaktadır.

Burada teolojiye gönderme yapan ilâhiyatla, kurumsal düzeyde ilâhiyatçıların ürettiği bilgi-bilim anlamındaki ilâhiyatçılığı birbirinden ayırmak gerekmektedir. Birinde gündelik siyasal kuşatmayı yaran entelektüel düzeyde özgün bir temellendirme arayışı söz konusuysen diğeriinde reel-politi-

tik bir söylemin ağında gezinen bir bilimsellik söz konusudur. Türkiye ilâhiyatlarının mevcut yapısı, yukarıda sözünü ettiğimiz kaosun oluşmasında bazen birincil etken konumundayken bazen de bütün bu koşullardan en çok etkilenen bir vizyona sahip olmasıyla dikkat çekicidir. Aktay, bu gerilimin tipik özelliklerine vurgu yaptığı çalışmasında (1999: 219-229), ilâhiyatçılığın mevcut durumunu da tartışmaya açmaktadır. Ancak yine de ilâhiyat fakültelerinden yola çıkılarak bu konuda kesin bir kanaat geliştirmek, bir kestirimde bulunmak, mevcut ilâhiyatçılığın çeşitliliği dikkate alındığında hiç de mümkün görünmemektedir. Biz burada genel olarak ilâhiyatın (teoloji), tarihsel gerçekliğinden söz edecek ve bu tarihsel birikimin, günümüz ilâhiyatçılığında olduğu kadar teolojiye ısrarla vurgu yaptığımız her zaman hatırlandığı modern Cumhuriyet'teki karşılıklarını da görmeye çalışacağız.

Teoloji / İlâhiyat

Genel bir özetleme yapmak gerekirse ilâhiyat (teoloji), bir düşünce alanıdır ve Tanrı'nın ya da onunla ilişkili evrenin dinsel açıklamasını, akıl merkezli kalarak gerçekleştiren entelektüel bir etkinliktir. Teoloji aracılığıyla, her hangi bir Tanrı'ya duyulan inancın tutarlı ve anlamlı bir şekilde yorumlanması amaçlanmaktadır. Hatta bu amaç sürdürülerek, dinsel inanç; eylem ve deneyimlerin, özellikle de Tanrı'nın, insan ve evrenle olan bağdaşık ilişkileri kurgusal düzeyde temellendirilmeye çalışılmaktadır. Böylece vahye dayalı kalınarak tanrısal, değişmez, ezeli-ebedî ya da ideal dünya ile fiziki dünya arasındaki ilişkinin ne olduğu sorgulanmakta, Tanrı'nın özü, varlığı ve iradesi gündelik hayatın dili içinde ifadelendirilmeye çalışılmaktadır.

İlahiyat kültürel olduğu kadar düşünsel gelişimin sağlanmasında da önemli bir katkıya sahiptir. İlâhiyat, yalnızca aşkın önermelerle ve kutsal ya da içrek bir alanla sınırlı kalarak değil, her türlü dünyevi alanla da ilgilenerek bu katkıyı üretmektedir. Esasen ilâhiyat ın gündelik yaşamdan ayrı, yalnızca dinsel hayatla sınırlı bir çerçeve içinde ele alınmasına imkan veren bir düşünce alanı olduğu da iddia edilemez. Son tahlilde ilâhiyat da dinin sarktığı alanlara ulaşan bir beşerî girişim olarak değerlendirilmelidir.

Çok kere İlâhiyat, Tanrı'yı, belirli bir geleneğin içinden bakarak düşünmeyi içermektedir. Dinsel inançlar ve onun alt sistemleri de bu bağlamdan hareketle incelenmektedir. İlâhiyatın bu sistematik çabası, zaman zaman onu, bir din savunusunun içine çekecek tartışmalarla da karşı karşıya getirmektedir. Zaten ilâhiyattan talep edilen de, Tanrı merkezli bir evrenin

akılcılaştırılması ve bu yolla da açıklanmasıdır. Verili inanç alanının sosyopolitik koşullar içinde haklılaştırılması için ya da bu inancın üstüne farklı ve tutarlı bir yorumun eklenenebilmesi için de, tüm entelektüel çabaların seferber edilmesi istenebilmektedir. Böylelikle ilâhiyat, belirli bir inanca bağlı kalanların inançlarını tutarlı önermelerle dile getirmelerini mümkün kılmakta, mevcut inanç temellerine dayanarak Tanrı ve evreni açıklamak için de akıl, mantık ve öteki tinsel süreçlerle ilişkiye geçilmektedir.

Aklın Yardımını Talep Etmek

Tanrı söyleminin *akılcı-aklı* bir sunumu ve bunun doğurabileceği yorumlar, teolojinin, tarihsel/dinsel birikimle ilişkilendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Hatta İlahiyatın, gündelik aklın toplumsala yayılma eğilimi gösteren dinsel kaygı, sapma ve gerilimler karşısında, bir meşrulaştırma aracı olarak görülmesi de bu bağlamda mümkün olabilmektedir. Ne var ki akılla Tanrı arasında oluşturulan aydınlanmacı gerilimden bu yana böyle bir bağ, çoğu zaman kabul edilemez sayılmıştır. Dahası ilâhiyatın felsefeyle olan ilişkisinde bile, her zaman bir paradoks aranmıştır (Arkoun, 1999: 101).

Sıkça tekrarlandığı gibi gerek düşünce sistemi, gerek anlatım biçimi olması açısından ilâhiyat, bir yetki kaynağına karşı her zaman sorumlu kalmak durumundadır. Buna karşılık felsefe, iddialarını özgür bir aklın kendi kendini kavradığı zaman dışı kanıtlara dayandırmak zorundadır. Felsefeyle kendisi arasındaki bu temel ayrımın ilâhiyat, onunla paylaştığı pek çok soruna da yine akıl aracılığıyla yaklaşmayı seçmiştir. Bir başka açıdan bakıldığında örneğin çağdaş felsefenin de ilâhiyat sorunlarını dindışı bir çerçevede tartışmayı sürdürdüğü görülmektedir.

Aslında Tanrı'yı ve dini, aklın yardımını talep ederek savunma çabası Eski Yunan'a kadar geri götürülebilir. Nitekim eski Yunan'da teoloji, günümüzde olduğu gibi tanrıbilim anlamında kullanılmaktaydı. Yunanca'da *Theos* Tanrı, *logos* da bilim anlamına gelmekteydi. Hatta *Platon* ve *Aristoteles*'in de ilâhiyatı mitolojiyle özdeşleştirdikleri bilinmektedir. Örneğin *Hesiodos* ve *Homeros*, *Delphi*'daki kâhinler ve Roma'daki imparator kültürünün görevlileri birer ilâhiyatçıydılar. Çünkü İlahiyat, bu dönemde tanrılara tanıklık etmenin, onlara iman bildirmenin ve inanç ilkelerini yaymanın ve öğretmenin bir aracıydı (*AnaBritannica*, 1988: XI/516).

İlahiyat kavramı, düşünsel arayış açısından Hıristiyanlıkla birlikte önemli farklılaşmalar yaşamıştır. Hatta dinsel inançlarda içkin olan sırların

özünü kavramaya yönelik akılcı bir araştırma dalı olarak bakıldığında ilâhiyatın, özellikle Hıristiyanlığa özgü olduğunu düşünmek daha uygundur. Hıristiyan dünyasında kavrama değişik anlamlar ve içerikler yüklenmiş olsa da öteden beridir bilinen temel ölçütlerin değiştiği pek söylenemez.

Genelde Tanrı'nın bilinmesine ilişkin düşünsel/entelektüel bir çaba olarak değerlendirilen ilâhiyat, Hıristiyanlığın tarihsel-toplumsal gelgitleri içinde, imanın inkârcılar ve sapkınlar karşısında yeniden kavranarak tanımlanmasını önceleyen derin bir zihinsel uğraş ve ameliyeye özdeşleşmiştir. Yer yer irrasyonel öğelerle yüklü bir inanç alanı olarak Hıristiyanlık, kuşkusuz her seferinde rasyonel bir açıklamaya gereksinim duymuştur. Bu nedenle olsa gerek, Hz. İsa'nın hayatını, kişiliğini, mesajını ve *tanrısal görevini* temel alan Hıristiyanlıkta ilâhiyat, daha erken dönemlerinde bile, mevcut koşulların ağırlığı ve kısıtlamaları altında Helenistik bir yorumla temasa geçmek zorunda kalmıştır. Böylece *yaratılış, üçleme öğretisi* ve Hz. İsa'nın *ikili doğasına* ilişkin dogmaların biçimlenmesi, bu yöndeki öğreti sorunlarının giderilmesine duyulan ihtiyaçla birleşince, Hıristiyan teolojisinin ana başlıkları da ortaya çıkmaya başlamıştır¹. Hatta Ortaçağ skolastik düşünürlerinin en önde gelenleri arasında sayılan ve Katolik ilâhiyatının da sistemleştiricisi olarak bilinen *Aquino'lu Aziz Tommaso'nun* (1224-1274) girişimini de bu amacın gerçekleşmesine yönelik bir ilâhiyat çabası olarak ele almak gerekmektedir. Çünkü kendi döneminde Hıristiyan dünyası ve ilâhiyatçıları tarihte ilk kez bilimsel akılcılığın talepleri ile karşı karşıya gelmişlerdir: Kent yaşamına geçişi hızlandıran teknik gelişmeler karşısında yeni kuşaklar, dünya hayatını aşağılayan geleneksel anlayışlara tepki göstermiş, akıl aracılığıyla doğa güçlerine egemen olmanın imkanları üzerinde düşünmeye ağırlık vermişlerdir. Zihinsel etkinliği ön plana çıkaran Aristoteles

1 Örneğin Aziz Augustinus'a (354-430) göre Hıristiyan felsefesinin görevi kutsal metinlerde yer alan vahye dayanarak, insan ruhundaki sureti aracılığıyla Tanrı'yı kavramaya çalışmaktır. Bilindiği gibi Aziz Augustinus, İlkçağ Hıristiyanlığının en büyük düşünürü olarak, Yunan Felsefesinin Platoncu geleneği ile Hıristiyan inançlarını kaynaştırmaya çalışmıştır. Aslına bakılırsa 4./6. yüzyıllar arasında gelişen keşişlik ve manastır hareketi Mesih inancı ile yeryüzünde kurulu düzen arasındaki gerilimin beslediği ruhani yaşam ülkülerinin yeni anlatım biçimleriyle süreklilik kazanmaya başlamıştır. Bu bağlamda Aziz Augustinus'un *De Civitate Dei (Tanrı Devleti)* adlı eseri, keşişlik ülkülerini, bin yılı aşkın süre geçerliliğini koruyacak bir tarih felsefesine dönüştürmüştür. "*Tanrı'yı hor görmeye hadar benlik sevgisi ile benliği hor görmeye hadar varan Tanrı sevgisi*" arasındaki mücadeleyi, biri Tanrı'nın seçkin kullarından, öbürü ise sonsuza değin lanetlenmiş oluşan iki toplum biçiminde simgeleştirmişti (*AnaBritannica*).

felsefesi de böyle bir ortamda kendine çok sayıda yandaş bulmuştur². İzleyen süreçlerde dinsel reform hareketlerine enerji katan diğer temel itkiler de, sonuçta ilâhiyat düşüncesinin yeniden temellendirilmesine katkıda bulunmuş olmalıdır.

Değişen şartların bir sonucu olarak dış dünyayla ve öteki dinlerle yüzleşmeler akılcı bir yorumun değerini fazlasıyla artırmış olmalıdır (Ekşigil, 1998). Yine de Kilise öncülüğünde somutlaşan bir din algısı, bağımsız bir düşünce alanı olarak ilâhiyatın giderek belli bir tarz düşünceye ikna edilme, hatta dogmatik bir tasavvurun ispatı olarak okunabilecek düşünme stillerine bağlanmasına yol açmıştır. Bu bağlamda, Hıristiyanlığın aklıleştirilmesi süreci, siyasi/toplumsal/dinsel etki ve sonuçları bakımından oldukça ilginç çeşitlilikler taşımaktadır. Ancak burada üzerinde durulması gereken temel husus, ilâhiyat aracılığıyla akli, Hıristiyanlığa ve onun din dünyasında somutlaşan dogmatik yapısına kilitleme girişimidir.

İslâm düşüncesinde ise ilâhiyatın alanı dinin alanıyla paralellikler gösterir. Hıristiyan evreninde kutsalın gizemli gerçekliğine odaklanan düşünsel bir çaba, İslâm özelinde hayatın bütün alanlarını kuşatan dinselliğin, dengeli bir açıklamasına yönelmektedir. Bu nedenle ilâhiyat teriminin, *Tanrı, insan, dünya, ahiret ve ibadet* gibi konuları işleyen, ancak yöntem ve kaynakları birbirinden farklı din bilimlerini de içine katan geniş bir anlamından söz etmek mümkündür. Bu bağlamda *kelam*, İslâm bilimleri arasında, izlediği yöntem dikkate alındığında dar anlamda ilâhiyat tanımına yaklaşmakla birlikte, nassları akıl yoluyla aydınlatmak ve kavramaktan çok, kuşku ve inkâra karşı savunmaya ağırlık vermesiyle Hıristiyanlıktaki ilâhiyat anlayışına yakınlaşmaktadır. Buna karşılık İslâm fıkının en önemli dalları arasında yer alan fıkîh usûlü (*usûlü'l-fıkîh*) ise, kuramsal içeriği bakımından çok kere gerçek anlamda bir ilâhiyat anlayışına yaklaşmayı başarmıştır.

2 Aristotelesçi felsefenin yeniden keşfiyle birlikte Aquino'lu Aziz Tommaso da, *Sententi-arum Libri IV* (Hükümler, 4 kitap), *Summa contra gentiles* (İnaçsızlara Karşı Yapıtı), *Summa theologia* (İlahiyat Toplu Yapıtı) adını taşıyan eserlerinde, Hıristiyanlığı büyük bir ilâhiyat sistemiyle bütünleştirmiştir. Ona göre aklın işleyişi kendi yasalarına uymak kaydıyla inancın sınırları içinde kalabilir. Aristotelesçi anlamda ilâhiyatı bir bilim olarak görmekten yanaydı. Çünkü sonuçta ilâhiyat, Tanrı tarafından açıklanan ve dolayısıyla kesin olarak kabul edilen önermelerden akıl aracılığıyla çıkarılan bir bilgiydi. İlahiyatçı inançtan yola çıkar, daha sonra aklını kullanarak sonuçlara varırdı. Filozofun tek dayanağı ise doğal akıl ışığıydı. Böylece o, ilâhiyat alanında böyle bir yaklaşımı benimseyen ya da en azından sistemli bir biçimde ortaya koyan ilk kişi olmuştur (*AnaBritannica*).

Modern Türkiye'de İlahiyat : Müfredatın İzinde

İlahiyata ilişkin literatürde kolaylıkla edinilebilecek bu genel malûmatı³ Türkiye'deki genel ilâhiyat eğilimleriyle karşılaştırmak ve gerektiğinde de yüzleştirmek gerekir. Aslında ilâhiyat bilimi, modern Cumhuriyet'in kuruluş temasından bağımsız olarak ele alınamaz. Başlangıçta laik bir siyaset tasarımının etkisi altında biçimlenen ilâhiyat öğrenimi giderek bir din eğitimi stratejisi içinde ele alınmaya başlanmıştır. Böylece varoluşsal sorunların, yeni ve muhtemel gelişmeleri dikkate alarak çözümlenmesinden çok, verili durumun ortaya çıkardığı tartışmaların bir analiziyle kayıtlı akademik format esas kabul edilmiştir. Bu anlamda ortaya çıkan ve ağırlıklı olarak din araştırmaları şeklinde tanımlanabilecek bir ilâhiyatçılığın kapsamlı bir çözümlenmesine ihtiyaç had safhadadır. Gerçekten de bu anlamla sınırlı olduğunda bile ilâhiyat için neler yapıldığı, nelerin yapılmasının asla mümkün olmadığı, nelerin hayal bile edilemediği merak konusudur.

Türkiye ilâhiyatçılığının pratik örnekleri üzerinde durulduğunda ortaya çıkan temel örüntü, teolojiden çok antropolojiyi öne çıkaran bir zihinsel yapıyla buluşmaktadır. Bu eğilim, mevcut arayışın aslında pek de farkında olunmadan her tarafı kuşatmasıyla belirginleşmeye başlamıştır. Kendine özgü bağımsız bir alan üretme çabasının yokluğu, başından beri ilâhiyat alanına bir genişleme imkanı vermemiştir. Gerçi sekülerleştirme çabalarının tipik bir sonucu olarak dinin de rasyonel bir mihenkten geçirilmesi konusunda resmî girişimler eksik olmamıştır. Bu bağlamda özgürleştirici bir teoloji arayışından çok işlevsel/araçsal rollere tabi kılınan bir İlahiyatçılıkta karar kılındığı açıktır. Gerçekten de Türkiye'de örneğin İlahiyat fakültelerinin müfredat programlarına bir göz atıldığında bile öncelikli olarak tahayyül edilenin ne olduğunu, mevcut programlarla ulaşılabilecek hedeflerin niteliğini kestirebilmek mümkün değildir. Sıkı bir metodoloji arayışına duyulan ihtiyaç (Günay, 2003; Bardakoğlu, 2001), hariç tutulmak şartıyla ilâhiyatlara nüfuz eden müfredât, geleneksel/modern hemen her alandan konulara ilgi duyulduğunu göstermesi açısından oldukça anlamlıdır. Ancak bu ilginin hangi teolojik argümanların bir eseri olduğu, gelecekte ne gibi dinsel/toplumsal bir havsalaya yol açacağı gibi soruların cevabı pek belirgin değildir. Hatta birkaç küçük ölçekli (b)aş bir kenara bırakılırsa ilâhiyatçıların birbirlerini izlediği, birbirlerini okuduğu, birbirlerinden

3 Teoloji/İlahiyat a ilişkin genel bilgilerde Cevizci (2002) ve *AnaBritannica* (1986-1990) esas alınmıştır.

fazlasıyla haberdar olduğu tartışmalıdır. Bu konuda iyimser olabilmek için elde ciddi hiçbir kanıt yoktur. Gerek ilâhiyatçı profilini oluşturanların gelişim kaynakları, gerek sınıf orjinleri ve aidiyetleri, hatta kendine özgü duruşları dikkate alındığında mevcut sınırlılığın bir açıklamasına imkan verecek yeterli donelere ulaşmak imkan dahilindedir. Din dairesi içinde kaldıkça sert ve özel bir jargona hapsedilmiş evren, kamusal alanda kendini örtmeye ve savunmacı kimi çıkışlarla, uzlaşmacı bir dili reel-politik düzeyde içselleştirerek özensiz varolma stratejileri geliştirmeye yönelmektedir. Bunda devletin din politikalarında belirginleşen rolünün iyice etkileyici olduğu gerçeği yadsınamaz; ancak, teoloji tartışmalarına katkıları açısından ele alındığında, modern söylem ağı içinde ilâhiyatçılarımızın konumunun fazlasıyla muğlak olmasının bir açıklaması yok gibidir. Geleneksel birikim ve gündelik hayatın devasa sorunları arasında dinin her zaman belirleyici olma çabası içinde İlahiyat evreninin sınırlılığı şaşkıncı olmaya devam etmektedir. Öyle ki artık kapalı ve dış dünyayla ilişkilerini daha çok insani gereksinimler ekseninde kuran bir zihinsel yapı, ilâhiyat alanının geniş bir kullanımını felsefe alanlarına teslim etmiş gibidir. Öyle olunca da dinin bütün alanlarda söz söylemiş olmasının güncellenmiş bir sunumuna ulaşmak bizzat ilâhiyatçı deneyimlerinden hareketle mümkün olamamaktadır.

Panik Tepkiler, Hesaplı Talepler

İlahiyatlar, bir yandan gündelik-toplumsal bilginin kıyısında kalmaya özen göstererek klasik inanç envanterinin korunmasını amaçlıyorlar, bir yandan da şaşkıncı eşleştirmeleriyle dini, modern gerçekliğin başat ögesi haline getirmekte hiçbir çekince duymuyorlar. Soruna eleştirel yaklaşanlar yok değildir ama bu mekanizma pratikte hep böyle işlemektedir. Bu form, din-bilim ilişkilerindeki ilginç korelasyonlara izin verebilmekte, siyasi argümanların meşrulaştırılmasında fütursuzca kullanılan referanslara başvuruyu artırmaktadır. Ne yazık ki sorunu sadece din-bilim ya da siyaset dünyasıyla sınırlı değildir (Subaşı, 2001).

Bilindiği gibi Türkiye'nin bir "ihtiyaç" olarak tanımlanan din hizmetleri kadrosu İlahiyat fakülteleri mezunları arasından devşirilmektedir. İlahiyat fakültelerinden mezun olanlar ya müftü ve vaiz gibi toplumsal bağlama sıklıkla katılan kurumsal roller almakta, ya da imâm-hatip yetiştiren okullarda görev yapmaktadırlar. Toplumun genel din kültürünün olgunlaşmasında da hemen her eğitim kurumunda görevlendirilen öğretmenler, aynı mekanlarda yetiştirilmektedir. Gündelik hayatta dinsel öğelerin ağırlığın-

dan yana olanlar kadar, seküler bir hayat için uyumlu bir din analizi arayışına sahip olanlar da bu niyetlerini gerçekleştirebilecek kadroların ilâhiyat fakültelerinde olduğunun farkındadırlar. Yoğun kadrosu ve tartışılmaz meşru ağırlığıyla Diyanet İşleri Başkanlığı da, toplumsalın derin muhayyilesinde oluşturduğu din algısıyla kurumsallaşma çabasındadır. İlâhiyat bilimi bu kategorik kuşatmalar altında dinin ve dinî hayatın açıklamasını üstlenmiş durumdadır (Subaşı, 2002).

İlâhiyatın yetkin bir formuna duyulan disiplinler ihtiyacı ortadan kaldırmaya yönelik kolaycı çözümler, dogmatizmle sonuçlanan katı kabuller, toplumsal sorunların çözümüne ilişkin önerileri her zaman geri plana iten yaklaşımlar, profesyonel dinî seçkinlerin uzmanlık bilgileri dahilinde gerçekleşmektedir. Devletin dine ilişkin kaygılarını sık sık depreştiren görüntüler, teolojik araştırmaların ortaya koyabileceği esaslî birikimlerin ihmal edilmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda gündelik hayatta gezinen din merkezli düşünce ve yapılanmalara bakıldığında, ister resmî ister sivil olsun paylaşılan bu örüntülerin yarattığı malumatların gerçekçi bir analizine ihtiyaç her zaman daha da artmaktadır. Öyle olunca da gerek kitabî gerekse kültürel/heterodoks eğilimlere odaklanarak, bunlardan işlevsel düzeyde gündelik bilgi üreten yaklaşımların sayısında her zaman bir artış gözlenmektedir.

Devletin din alanına ilişkin daraltmaları çok yerde ilâhiyat incelemelerinin çekiciliğini de yok etmiştir. Buna muhafazakâr-geleneksel reflekslerin tıkayıcı/yok edici/dışlayıcı tutumları dahil edildiğinde ortalama söylemin, aslında ortodoks bir yenilenmeden öteye gitmeyip ancak mevcut deneyimleri onaylamaya yaradığını belirtmek gerekir. Sorun çok kere ilâhiyatçıların, yanlış bir şekilde teoloji yaptıkları intibahına kapılmalarına yol açmaktadır. Yapılan, ilâhiyattan çok, veri zenginliği içinde analitik incelemeler yapmak ve bu yolla, düşünsel düzeyde gerilim yaratabilecek çelişkileri görmezlikten gelmek yanı sıra da uygun bir yolunu bulup bütün olası çelişkileri yok saymaktır. Bu durum dinin tam da bu sürece uygun olarak, iman ve inancın ötesinde bir bilim nesnesi haline ge(tiri)lişini çağrıştırmaktadır (Borgeaud, 1999).

Öte yandan bu sorunların ele alınmasında bile moda alışkanlıkların ötesine gitmeyen bir konu tüketme arayışı egemendir. Bugün şaşılası derecede yoğun bir şekilde bilgi üretimi yapılmaktadır. Erken dönem Cumhuriyet koşullarında dini, gündelik hayatın labirentlerinden uzak tutan bir çaba günümüzde onu, hemen her aktivitenin parçası haline getirme çabasıyla yer değiştirmiştir. Din ya yeryüzüne ya da gökyüzüne çekilmekte, bunun

sahici bir durağı, inanılası bir noktası ne yazık ki bulunamamaktadır. Bu gerilimin yarattığı parçalanmışlık ortalama insanı bile şaşkınlığa çevirmekte, hatta bununla da kalmayıp, dinin bugün için ne anlam ifade ettiği/ede(bile)ceği, bütün bu olup biten yaşamsal sorulara bir cevabının olup olmayacağı sorusu da anlamını yitirmektedir. Sonuçta Tanrı'ya inanan ile inanmayan arasındaki ilişkileri de kökten değiştiren yeni ve gizli bir başkalaşım gündeme gelmektedir (Gauchet, 2000).

Belirtmek gerekir ki artık, ilâhiyatın ve ilâhiyatçının modern vizyonu aşınmıştır. Yeni kuramlara, strateji ve yöntemlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu eksiklik sadece kurumsal ilâhiyatçıların ya da entelektüel uğraşlarını bu yönde teksif eden bireysel katkıların tek başına üstesinden gelebileceği bir sorun olmaktan çoktan çıkmıştır. Din, değişen yüzüyle dünyayı, yeni formatıyla da insanı bir kere daha anlamının uygun formüllerini üretmeye çağırılmaktadır.

Bu bağlamda günümüzde ilâhiyat, yaratılışa ve aşkın varlığın inkişafına ilişkin kendi öğretisini çağdaş doğa bilimlerinin dünya görüşüyle ve varlığın içkinliği iddialarıyla bağdaştırma sorunuyla karşı karşıyadır. Yanı sıra değişik dinlerin hakikat iddialarının değerlendirilmesi ve dinler arasındaki ilişkinin kavramlaştırılması da günümüzde ilâhiyatın başlıca sorunları arasındadır. Artık yeni sorunlar yeni yaklaşımları davet etmektedir. Oysa ki gerçek bir kargaşa dini neredeyse görünmez kılmıştır (Luckmann, 2003). Dahası dindar insanın da, kişisel ya da kurumsal düzeydeki ihmalkârlıklarla hesaplaşmaya vakti yok gibidir. O halde bu sorun yeni ilâhiyat bilimini aratmakta, yeni ilâhiyatçıları da göreve çağırılmaktadır.

Sonuçta dinle tartışmaktan onunla yüzleşip buluşmaya kadar değişken tabiatlı pek çok arayış içinde ilâhiyat biliminin, yeniden ihya edilmesi kaçınılmazdır. Gündelik hayatın ürettiği sorunlar, aşkınlığın sunumuna ilişkin seküler kısıtlamalar yeni ilâhiyatçı tipolojisinin ortaya çıkmasını zorunlu kılmaktadır. Bu durum hayatın ağırlığını fark eden herkes için entelektüel bir talep haline gelmektedir.

KAYNAKÇA

- Aktay, Yasin (1999) *Türk Dininin Sosyolojik İmkânı*, İstanbul: İletişim.
 ANABRİTANNİCA (1986-1990) *Genel Kültür Ansiklopedisi*, İstanbul: Ana.
 Arkoun, Muhammed (1999) *İslâm Üzerine Düşünceler*, Çev. Hakan Yücel, İstanbul: Metis.

- Bardakoglu, Ali (2001 "İlâhiyatçıların Din Söylemi", *İslâmiyat*, cilt: 4, sayı: 4 (Ekim-Aralık 2001), s. 63-76.
- Borgeaud, Philippe (1999). *Karşılaşma Karşılaştırma*, Ankara: Dost.
- Cevizci, Ahmet (1999) *Felsefe Sözlüğü*, 3.b., İstanbul: Paradigma
- Ekşigil, Adnan (1998) "Felsefe Tarihi ve Dine Bakışta Ussal Kurgulama", *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*, İstanbul: Metis, s. 116-134.
- Gauchet, Marcel (2000) *Demokrasi İçinde Din*, Ankara: Dost.
- Günay, Ünver (2003) "Din Bilimlerinin Teorik ve Metodolojik Sorunları", *Bilimname*, sayı: 1, s. 109-151.
- Luckmann, Thomas (2003). *Görünmeyen Din*, Çev. Ali Coşkun, Fuat Aydın, İstanbul: Rağbet.
- Subaşı, Necdet (2001) "İlâhiyat(çı)lar Üzerine", *Emanet*, sayı: 10 (Mayıs-Haziran 2001), s. 21-25.
- Subaşı, Necdet (2002) "Tarabya Buluşması: İlâhiyat ve Diyanet", *Türkiye Kültür Araştırmaları Bülteni*, sayı: 8 (Ekim 2002), s. 5-9.